
Ivan MARKEŠIĆ

VJERSKE I
CRKVENE PRILIKE
U BOSNI I
HERCEGOVINI
NAKON
I. SVJETSKOG RATA

Bosna i Hercegovina jedna je od rijetkih modernih država čiju davnu, ali i nedavnu, povijest i suvremenu zbilju određuje unutarinja nestabilnost, uzroci koje su i u nemogućnosti pronalaženja prikladnoga modela suživljenja različitih etničkih, a time gotovo istodobno i religijskih, zajednica, i u njezinu bliskom okruženju, zatim u odnosu vodećih europskih i svjetskih sila prema ovom geopolitičkom prostoru radi uspostavljanja uvijek novoga svjetskog poretka. Rijetki su društveni procesi koji su u Bosni i Hercegovini bili dovedeni do kraja. Oni su prekidani kako bi započeli neki novi, koji opet nisu završavali u terminima koji su bili predviđeni za njih. Moglo bi se kazati da je to zemlja sa započetim, a nedovršenim društvenim i političkim procesima, s prilično mnogo političkih eksperimenata. U njoj se događaju snažne i duboke promjene konfesionalnih (vjerskih, kulturnih i civilizacijskih) paradigmi, koje će ostaviti neželjene posljedice na međusobne odnose etničkih zajednica sve do današnjeg vremena.

Nakon završetka I. svjetskog rata promijenila se politička karta Europe. Te su se promjene posebno odnosile na područje južne Europe, s kojeg su nestala dva carstva koja su u duljem razdoblju (Otomansko Carstvo od 1463. do 1878. i Austro-Ugarska Monarhija od 1878. do 1918.) u bitnome određivala životnu zbilju Bosne i Hercegovine i njezinih građana kao i djelovanje vjerskih institucija kojima su ti građani pripadali. Značajno se u novonastalim političkim prilikama mijenjaju uloga i značenje pojedinih religijskih zajednica, kao i njihovih predstavnika. Posebno se mijenja njihov odnos prema novonastaloj Državi SHS, a potom i Kraljevini SHS, u kojoj su religijske zajednice i dalje nositelji ne samo vjerskog nego prije svega nacionalnog i nacionalno-političkog udruživanja i djelovanja. U pozadini svih novoformiranih nacionalnih političkih stranaka, ili na njihovu čelu, nalaze se pojedinci iz tih vjerskih zajednica.

Nakon propasti katoličko-bosanske i bosansko-kršćanske paradigme bosanske države (1463.) uspostavlja se islamsko-orijentalna paradigma Otomanskog Carstva, kojom u Bosnu prodire i pravoslavno-ortodoksna paradigma. Zbog rasula i poraza vojnih postrojbi bosanske države, tomu se neće imati tko suprotstaviti. “Bosna šaptom pade!” ni u kojem slučaju ne znači izdaju koju su počinili predstavnici Crkve bosanske, nego sintagmu koja najrječitije govori o posljedicama unutarnjeg razdora među bosanskim plemstvom u bosansko-kraljevstvu.

Naime, tijekom trajanja otomanske okupacije islamsko stanovništvo svoju identifikaciju nije tražilo u srednjovjekovnom bosanskom kraljevstvu niti njegovim institucijama, nego izvan granica Bosne i Hercegovine, jer u njoj nisu uspjeli pronaći temelj “na kojem bi utvrdili svoj identitet”, pa su, smatra Ivo Banac, “svoj identitet pronašli u religijskoj komponenti Otomanskog Carstva, čime su u potpunosti zaboravili na srednjovjekovno bosansko kraljevstvo kao nešto na čemu bi ta zajednica izgrađivala svoj laički identitet”.¹ Kršćansko stanovništvo, kako pripadnici Rimokatoličke crkve tako i pripadnici Crkve bosanske, bilo je primorano prihvatiti podređeni položaj. Svi su ustanički pokušaji završavali neuspjehom. Tražilo se drukčije načine otpora. Pravoslavni vjernici u BiH stižu s Osmanlijama, od kada se može govoriti o postojanju pravoslavlja u njoj.

Islamsko-orijentalnu paradigmu zamijenit će krajem XIX. st. kršćansko-zapadnoeuropska paradigma koja dolazi s okupacijskim snagama Austro-Ugarske Monarhije (1878.-1918.). Toj će se okupaciji najviše suprotstaviti muslimani, potom pravoslavci, dok će Hrvati katolici s neskrivenim ushićenjem i veseljem dočekati uspostavu austro-ugarske vlasti u BiH nadajući se da će, nakon odlaska “turskih, islamskih, muslimanskih” i dolaskom “kršćanskih” okupacijskih snaga biti poboljšan njihov do tada nezavidan društveni, politički, socijalni i ekonomski položaj.² O tome rječitro svjedoči i dr. Julijan Jelenić, koji će na naslovnici lista *Serafinski perivoj*, br. 10 iz 1906., kojega je bio glavni urednik, objaviti uvodnik (uokviren u hrvatsku trobojnicu) pod naslovom *Utjelovljenje Bosne i*

1 Adil Zulfikarpašić i sur.; moderator razgovora Mladen Maloča (1995.): *Okovana Bosna: razgovor I*. Zürich, Bošnjački institut, str. 37-40.

2 Enver Redžić: *Istorijski pogledi na vjerske i nacionalne odnose u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo, 1993., Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, str. 42.

*Hercegovine austrougarskoj monarhiji i ustav u Bosni i Hercegovini*³ u kojem s ushićenjem govori o aneksiji od 6. X. 1908.: “Bože živi, čuvaj, Bože, cara našeg i naš dom; Silan vjerom da nas može mudrom štitit desnicom.”⁴ U tu će svrhu predstavnici drugih kršćanskih, katoličkih zajednica javno objavljivati kako svoje oduševljenje i neskrivena nadanja u poboljšanje svoga položaja tako i neskriveno razočaranje nacionalnom i vjerskom politikom koju je provodila Austro-Ugarska Monarhija, a što se dade iščitati iz *Pisma mostarskoga biskupa fra Alojzija Mišića upućeno zemaljskom poglavaru Oskaru Potioreku 1913. godine.*⁵

Međutim, uspostavom vlasti – što nije išlo tako laganom kako su se nadali austro-ugarski politički i vojni stratezi – austro-ugarski političari nisu željeli uništiti prijašnje dvije velike i značajne paradigme: islamsko-orijentalnu i pravoslavno-srpsku, nego su ih nastavili podupirati u rješavanju njihovih problema, što je pripadnicima kršćansko-hrvatske paradigme bilo veoma teško shvatiti. Austro-Ugarska će se tijekom cijeloga trajanja okupacije Bosne i Hercegovine oslanjati ponajprije na muslimanske velikoposjednike – begove, jer su oni bili vlasnici zemlje i samo je podupirući ih bilo moguće dobiti ih za saveznike. Također, unatoč spoznajama da srpski političari iz Srbije ne prihvaćaju niti su željeli prihvatiti austro-ugarsku okupaciju Bosne i Hercegovine, jer su Bosnu i Hercegovinu smatrali svojom, srpskom zemljom, okupacijske su vlasti posebnu potporu davale srpskim trgovcima, koji su, koristeći se raznim povlasticama, kupovali zemlju od bosanskih i hercegovačkih veleposjednika i tu zemlju katastarski knjižili na svoje ime te tako stvarali zemljišno-knjižnu osnovu postojanja tzv. srpske zemlje.

Hrvatski su političari bili razjedinjeni oko jednog veoma važnog pitanja. Treba li u ujedinjavanju Hrvatske, Dalmacije, Slavonije i Bosne i Hercegovine ići zajedno s muslimanima ili bez njih. Krug političkih istomišljenika okupljenih oko nadbiskupa Josipa Stadlera smatrao je da muslimani nemaju što tražiti s kršćanima, dok su drugi, okupljeni oko bosanskih franjevaca i Hrvatske narodne zajednice (HNZ), u čijem je vodstvu bio i dr. Ivo Pilar, smatrali da su Muhamedanci također Hrvati, samo drukčije vjere i da se jedino u savezu s njima moguće boriti protiv sasvim jasnih i očitih srpskih posezanja na Bosnu

3 J. Jelenić: “Urtjelovljenje Bosne i Hercegovine austrougarskoj monarhiji i ustav u Bosni i Hercegovini”, u: *Serafinski perivoj*, br. 10, God. XXII., 1906., str. 147.

4 J. Jelenić: *nav. dj.*, str. 148.

5 Pismo je prvi objavio i komentarima popratio Husnija Kamberović, iz Instituta za istoriju u Sarajevu, u časopisu toga instituta, *Prilozi*, br. 33, Sarajevo, 2004., na str. 211-218.

i Hercegovinu. Ta neprestana međusobna unutarhrvatska sporenja oko prava političkog zastupanja hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini traju sve do danas.

Dolaskom Benjamina Kallaya u Bosnu započinje razdoblje uništavanja nacionalnog identiteta, posebno hrvatskoga naroda. Bilo je u početku zabranjeno osnivanje političkih stranaka na nacionalnoj osnovi. Kallay je otišao toliko daleko da je promovirao uspostavu bošnjačke nacije s tri vjere, čime je želio “pokriti” sve stanovnike BiH. Čak je bilo zabranjeno osnivanje nacionalnih pjevačkih društava. Stoga je Hrvatsko pjevačko društvo Trebević, osnovano 1894., u početku nosilo naziv Narodno pjevačko društvo, da bi naziv “hrvatsko” Uprava dozvolila tek 1898. Nadbiskup Stadler uviđao je da je Austro-Ugarska vješto iskoristila blagonaklonost Katoličke crkve prema “kršćanskim” vladarima i da je, kad je riječ o Hrvatima katolicima u Bosni i Hercegovini, bila sve više negoli hrvatska.

POLOŽAJ VJERSKIH ZAJEDNICA U DRŽAVI SHS I KRALJEVINI JUGOSLAVIJI Stanje uoči stvaranja Države SHS

Nakon višestoljetnog postojanja pod vlašću dvaju velikih carstava – Otomanskog i Habsburškog – Bosna i Hercegovina se nakon I. svjetskog rata, u kojem su se njezini građani borili u postrojbama poražene vojske, našla, iako u njoj nije bilo snažnijih projugoslavenskih strujanja, u sastavu nove – jugoslavenske – države.⁶ Smatra se da su ideju o ujedinjivanju svih južnoslavenskih naroda u jednu državu, u Bosnu i Hercegovinu počeli donositi pristaše ilirskoga pokreta, među prvima bosanski franjevci. Značajniji doprinos razvijanju ideje o nacionalnom jedinstvu Srba, Hrvata i muslimana u Bosni i Hercegovini, a time i stvaranju i konstituiranju neke nove južnoslavenske države, davala je Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine (SDS BiH).⁷ Pripadnici omladinskog pokreta

6 E. Redžić.: *nav. dj.*, str. 59.

7 “**Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine** je socijaldemokratska politička stranka utemeljena u lipnju 1909. u Bosni i Hercegovini koja je tada bila u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. Nastala je od predstavnika sindikata i radničkih grupa, a većinu članstva su joj na početku činili strani radnici dovedeni iz drugih dijelova Austro-Ugarske. Zbog toga je uglavnom bila marginalizirana, a za službenu ideologiju uzela austromarksizam. Nakon raspada Austro-Ugarske i formiranja Kraljevine SHS dio njezinih članova se priključio novostvorenoj Komunističkoj partiji Jugoslavije (KPJ)”. (URL = http://sh.wikipedia.org/wiki/Socijaldemokratska_stranka_Bosne_i_Hercegovine, pristup ostvaren 22. rujna 2008.)

okupljeni oko “Mlade Bosne” svoje su djelovanje temeljili na političkoj filozofiji narodnog jedinstva Srba i Hrvata sa Slovencima. Podupirali su ideju stvaranja jugoslavenske države. Njihovo se projugoslavensko političko djelovanje iscrpljivalo u nastojanjima oko rušenja Austro-Ugarske Monarhije, što se i ostvarilo atentatom na austrijskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda (1914.). Time je političko-revolucionarno djelo “Mladobosanaca” bilo završeno; stoga u formalnom smislu njezini članovi nisu izravno sudjelovali u pregovorima oko formiranja nove države.⁸

Međutim, realne političke snage u Bosni i Hercegovini za austro-ugarske vladavine imale su potpuno različita stajališta u svezi s težnjama oko stvaranja neke nove države južnoslavenskih naroda. Trajni politički program srpskih političkih stranaka u Bosni i Hercegovini od kraja XIX. stoljeća pa sve do danas bio je pripajanje Bosne i Hercegovine Srbiji. Stoga je stvaranje jugoslavenske države 1918. bilo ostvarenje jednog od glavnih ciljeva srpskih političara, kako u Srbiji tako i u BiH, i oni su taj čin “umotali” u formulaciju kako je to “vrhunac težnji južnoslavenskih naroda za vlastitom državom”.

Za hrvatske političare austro-ugarska okupacija Bosne i Hercegovine predstavljala je tek prvi korak priključenja Bosne i Hercegovine Hrvatskoj, dok se aneksiju Bosne i Hercegovine iz 1908. gledalo kao čin za ujedinjenje Hrvatske, Dalmacije, Slavonije i Bosne i Hercegovine. Ideju o stvaranju jedne zasebne, autonomne jugoslavenske jedinice u okviru Austro-Ugarske Monarhije, koju su u obliku *Svibanjske deklaracije*⁹ u austrijskom parlamentu iznijeli članovi Južnoslavenskog/Jugoslavenskog zastupničkog kluba¹⁰ odmah je i bezrezervno, slijedeći ideje dr. Ante

8 E. Redžić: *nav. dj.*, str. 60.

9 Tekst ‘Svibanjske deklaracije’ glasi: “Potpisani narodni zastupnici u ‘Jugoslovenskom klubu’ udruženi, izjavljuju, da na temelju narodnog načela i hrvatskoga državnoga prava zahtijevaju ujedinjenje svih zemalja u Monarhiji, u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi, u jedno samostalno, od svakoga gospodstva tuđih naroda slobodno i na demokratskoj podlozi osnovano državno tijelo, pod žezlom Habsburško-lorenske dinastije, te će se sa svom snagom zauzeti za ostvarenje ovoga zahtjeva svoga jednog te istog naroda. (...)”. Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, Zagreb 1920., str. 94, u: Zlatko Matijević, “Od ‘Svibanjske deklaracije’ do ‘Izjave’ nadbiskupa Stadlera – dva viđenja rješenja ‘južnoslavenskoga pitanja (1917.)’”, u: Pavo Jurišić (prir.): *Josip Stadler – život i djelo*. Zbornik radova međunarodnih znanstvenih skupova o dr. Josipu Stadleru, održanih od 21. do 24. rujna 1998. u Sarajevu i 12. studenoga u Zagrebu prigodom 80. obljetnice smrti prvoga vrhbosanskoga nadbiskupa. Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo 1999., str. 273, fsn. br. 2.

10 Južnoslavenski / Jugoslavenski zastupnički klub činili su svi hrvatski, slovenski i srpski zastupnici iz austrijskog dijela Monarhije, tj. Slovenije, Istre i Dalmacije. Njegov je predsjednik bio slovenski katolički svećenik, dr. Anton Korošec. Usp. Z. Matijević, *nav. dj.*, str. 273.

Starčevića, odbila Hrvatska katolička udruga (HKU) nadbiskupa dr. Josipa Stadlera, dok je ideje iz Svibanjske deklaracije prihvatio krug hrvatskih političara oko HNZ-a i dr. Joze Sunarića. Kako je, međutim, potporu Svibanjskoj deklaraciji dalo Narodno vijeće SHS iz Zagreba, a što je trebalo značiti da je ta deklaracija opći svehrvatski interes, time su i sve hrvatske političke grupacije u Bosni i Hercegovini poduprle stvaranje Države SHS i na taj način podržale već otprije poznat stav srpskih političara iz Bosne i Hercegovine.

Potrebno je, međutim, naznačiti da je Deklaracija dugo vremena izazivala veoma različita sporenja i ocjene, koje bi se moglo, smatra Z. Matijević, podijeliti u dvije skupine. Jedni su držali da je Deklaracija djelo Bečkoga dvora i da “predstavlja odraz *trijalističke koncepcije* rješenja južnoslavenskog pitanja unutar granica Monarhije, pa je stoga nužno bila izraz političkog oportunitizma”, dok su drugi mišljenja kako je “ona bila stvar političke taktike u tadašnjim ratnim uvjetima, ali da je poslužila kao oružje koje je omogućilo promicanje ideje i samu akciju stvaranja zajedničke države južnoslavenskih naroda (bez Bugara), izvan okvira Monarhije.”¹¹

Zlatko Matijević navodi kako su članovi Jugoslaven-skog kluba u traženju potpore za ‘Svibanjsku deklaraciju’ posebnu pozornost i nadanja usmjerili prema Bosni i Hercegovini, jer su držali da Deklaracija upravo tu “polaze svoj ispit zrelosti”.¹² Bilo je važno pridobiti sarajevskog nadbiskupa, dr. Josipa Stadlera, koji je – inače poznat kao pravaš “frankovačke” orijentacije – prema pisanju sarajevskog katoličkog lista “Hrvatski Dnevnik” početkom srpnja 1917., u ime Hrvata-katolika Bosne i Hercegovine, prihvatio ‘Svibanjsku deklaraciju’ kao “podlogu i uslov političkog obstanda i kao jednu realnu bazu za politički razvoj hrvatskih zemalja”.¹³ Bosanski i hercegovački franjevci prihvatili su Deklaraciju bez puno raspravljanja. Smatra-

11 Ivo Banac: “Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika”. Zagreb, 1988., str. 125, u: Matijević, Zlatko (1998.): *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.-1929.)*. Zagreb, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, str. 57.

12 Janko Pleterski, “Prvo opredeljenje Slovenaca za Jugoslaviju”, Nolit, Beograd, 1976., 190, u: Zlatko Matijević, *Državno-pravni položaj BiH u političkim koncepcijama Dr. Ive Pilara*, u: Prilozi, 31, Sarajevo, 2002., str. 137-154, u: URL = http://www.iis.unsa.ba/prilozi/31/31_matijevic.htm, pristup ostvaren 20. rujna 2008.

13 Navedeno prema: Dragoljub R. Živojinović – Dejan V. Lučić, “Varvarstvo u ime Hristovo. Prilozi za Magnum crimen”, Nova knjiga, Beograd, 1988., 166, u: Z. Matijević, *nav. dj.*, str. 140, u: URL = http://www.iis.unsa.ba/prilozi/31/31_matijevic.htm, pristup ostvaren 20. rujna 2008.

li su da je nakon neugodnih doživljaja u odnosu austro-ugarske vlasti prema bosansko-hercegovačkim katolicima u predratnim, a posebno u ratnim godinama, potrebno osnovati vlastitu državu koju će činiti svi južnoslavenski narodi. Međutim postojale su nepremostive razlike u pristupu i načinu ostvarivanja te ideje.

Ideje o potrebi da bosansko-hercegovački muslimani svoj identitet ne traže više u Turskoj nego u srednjovjekovnoj Bosni, u bošnjaštvu, javljale su se već početkom austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine, ali je ideju bošnjaštva i oslonca nove austro-ugarske vlasti na feudalnu muslimansku klasu veoma značajno promovirao Mehmed-beg Kapetanović-Ljubušak. Muslimani su bili jedini u Bosni i Hercegovini koji su željeli sačuvati već prevladan feudalni sustav. Za muslimanske političare nisu bile prihvatljive nijedna od već proklamiranih hrvatskih i srpskih solucija: ni pripajanje Bosne i Hercegovine Srbiji ni pripajanje Hrvatskoj. Tijekom trajanja austro-ugarske okupacije tražili su rješenje vlastita položaja u izražavanju lojalnosti Habsburškoj Monarhiji.

Takvi različiti međuetnički odnosi nisu jamčili neku stabilniju državnu i društvenu zajednicu. Nakon atentata na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda, u Bosni i Hercegovini započinje masovni pogrom i progon Srba (u kojima sudjeluju Hrvati i muslimani) te paljenje i rušenje dobara srpskih vlasnika. Odmah potom slijedi i srpska osveta. Pogrom i progon, paljenje i rušenje muslimanskih dobara u istočnoj Bosni i istočnoj Hercegovini. Uspostava nove jugoslavenske države omogućit će srpskim nacionalističkim strankama ostvarenje centralističkih ideja: stvaranje jedne jedinstvene države bez ikakvih federalističkih mogućnosti. Bosna i Hercegovina, koja je u početku bila federalna jedinica nove države, Kraljevine SHS, polako je ostala bez svih tih elemenata: najprije je 31. siječnja 1919. ukinuta Narodna vlada za Bosnu i Hercegovinu. Umjesto nje formirana je Zemaljska vlada, koja je imala mnogo manje ovlasti. Nju je već 14. srpnja 1919. zamijenila Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu, u čijoj je ovlasti bilo samo pet resora i koja će biti ukinuta u veljači 1924., kada će Bosna i Hercegovina biti podijeljena na šest oblasti kojima je na čelu bio veliki župan. Može se kazati da je sve do Šestosiječanjske diktature (6. siječnja 1929.) ova podjela sačuvala teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine.

U takvim novonastalim političkim i društvenim prilikama mijenja se i uloga i značenje pojedinih religijskih zajednica, kao i njihovih predstavnika. Posebno se mijenja odnos crkvenih institucija prema novonastaloj Državi Slovenaca, Hrvata i Srba, te potom prema Kraljevini Srba,

Hrvata i Slovenaca, u kojoj su religijske zajednice i dalje nositelji ne samo vjerskog nego prije svega nacionalnog i nacionalno-političkog udruživanja i djelovanja. U pozadini svih novoformiranih nacionalnih političkih stranaka, ili na njihovu čelu, nalaze se pojedinci iz tih vjerskih zajednica.

Potrebno je kazati da su se rasprave o ‘Svibanjskoj deklaraciji’ vodile i u Bosni i Hercegovini. Deklaracija je imala svoje zagovornike i protivnike među pripadnicima triju nacionalnih političkih, ali i triju vjerskih zajednica. Kao pripadnici srpsko-hrvatske suradnje Deklaraciju su podržali dr. Danilo Dimović i dr. Jozo Sunarić te hrvatski politički krugovi okupljeni oko Hrvatske narodne zajednice i bosanskih franjevaca, kao i hercegovački franjevci, koji su dali i posebnu izjavu o potpori ‘Svibanjskoj deklaraciji’ Jugoslavenskoga kluba.¹⁴ Deklaraciju je podržao i reis-ul-lemma Džemaludin Čaušević kao i krug ljudi oko Derviš-bega Miralema, kojeg su smatrali pobornikom srpske orijentacije u muslimanskim redovima. Dr. Josip Stadler bio je odlučno protiv mađarskih posezanja za BiH kao i jugoslavenskog oblika ‘Svibanjske deklaracije’. Protiv Deklaracije bio je i prvak Muslimanske narodne organizacije (MNO),¹⁵ Šerif Arnautović, koji je u kolovozu 1917. “predao caru Karlu memorandum sa izrazitom vjernosti i odanosti Muslimana habsburškoj dinastiji i Monarhiji”, jer se nisu željeli “utopiti u jugoslavenstvu, u kojem bi predstavljali neznatan ‘jedanaesti’ dio”, nego je njihov interes da Bosna i Hercegovina dobije autonomiju u okviru Austro-Ugarske Monarhije.¹⁶

Kad su ratna izvješća s bojišnica počela potvrđivati tezu o tome da će Austro-Ugarska izgubiti rat, u Bosni i Hercegovini se počelo razmišljati o pretpostavkama na kojima bi trebalo graditi buduću, ali i sasvim drukčiji položaj Bosne i Hercegovine. Hrvatski su političari – okupljeni

14 Dr. Hamdija Kapidžić: *Bosna i Hercegovina u vrijeme austro-ugarske vladavine*. Sarajevo, 1968., str. 84.

15 *Muslimanska narodna organizacija (MNO)* prva je muslimanska politička stranka uopće. Formirana je 3. prosinca 1906., a vodio ju je Egzekutivni odbor na čelu s Ali-begom Firdusom. Stranka je imala i svoje glasilo *Musavat* (Jedinstvo). U svom programu MNO je na prvom mjestu zahtijevala muslimansku vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju i političku, tj. državopravnu autonomiju. MNO je uživala potporu goleme većine svih slojeva muslimanskog stanovništva, premda su njezino rukovodstvo činili uglavnom imućni zemljoposjednici. Njihov agrarni program u osnovi sadrži zahtjev da se seljak oslobodi svoga kmetskog prava i time pretvori u običnog najamnog radnika ili zakupca na veleposjedu. (URL = http://bs.wikipedia.org/wiki/Muslimanska_narodna_organizacija, pristup ostvaren 22. rujna 2008.)

16 E. Redžić: *nav. dj.*, str. 54.

oko HNZ-a dr. Nikole Mandića kao i oko HKU-a dr. Josipa Stadlera – zagovarali velikohrvatsku ideju: sjedinjenje Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Bosne i Hercegovine. Srpski su političari zagovarali sjedinjenje BiH sa Srbijom, dok je većina bosansko-hercegovačkih muslimana, okupljenih oko Šerifa Arnautovića i MNO-a, zagovarala “priklučenje Bosne i Hercegovine Ugarskoj, u kojoj bi imala autonomiju”. Sve je to potvrđivalo tezu, smatra Enver Redžić, “da ne postoji politička koncepcija i saglasnost u pogledu budućnosti Bosne i Hercegovine i da politički život u Bosni i Hercegovini na kraju rata stoji u znaku dubokog vjersko-etničkog rascjepa”.¹⁷

Neposredno nakon osnivanja Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu, utemeljeno je početkom listopada 1918. Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu. Nakon što je Hrvatski sabor 29. listopada 1918. donio odluku o prekidu svih državno-pravnih sveza s Austro-Ugarskom Monarhijom i proglasio utemeljenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba,¹⁸ u Bosni i Hercegovini je formirana Narodna vlada od deset članova, u kojoj je bilo pet Srba, četiri Hrvata i jedan musliman.¹⁹

Odmah nakon završetka rata zemaljski poglavar general Sarkotić predao je 1. studenoga 1918. vlast predstavnicima Narodnog vijeća, nakon čega je Narodna vlada za-

17 E. Redžić: *nav. dj.*, str. 57.

18 Ivan Cerovac navodi da je Država Slovenaca, Hrvata i Srba nastala zaključkom Hrvatskog Sabora od 29. X. 1918. kojim je proglašeno odcjepljenje Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne i Hercegovine od Monarhije. Izvan nje su ostali samo Trst, Istra, Rijeka i dio Dalmacije, okupirani od Talijana. Vojvodina se izravno priključila Kraljevini Srbiji. Narodno vijeće SHS u Zagrebu proglasilo se vrhovnim organom vlasti u novoj državi, a Predsjedništvo Narodnog vijeća SHS preuzima ulogu vlade, te imenuje 11 povjerenika za različite grane uprave, imenuje pokrajinske vlade Slovenije, Bosne i Hercegovine, Banske Hrvatske i Dalmacije, preuzima zapovjedništvo vojske i određuje da ga Jugoslavenski odbor zastupa u inozemstvu. Predsjedništvo Narodnog vijeća Države SHS sklapa važne državno-pravne sporazume sa srpskom vladom u Ženevi 9. XI. 1918. Država SHS posjedovala je sve oznake državnosti (teritorij, narod i suverenu vlast), pa ipak je bila provizorij, stvoren zato da bi što prije došlo do sjedinjenja s Kraljevinom Srbijom. Centralistička grupa unutar Narodnog vijeća, koju je predvodio S. Pribičević, uspjela je nametnuti srpske interese pri rješavanju hrvatskoga pitanja, te se ujedinjenje sa Srbijom provelo mimo Zaključka Središnjeg odbora Narodnog vijeća od 24. XI. 1918. i Naputka delegaciji Narodnog vijeća, koja je otputovala u Beograd da bi, sporazumno s regentom Aleksandrom i srpskom vladom, provela čin ujedinjenja. Međutim, u aktu ujedinjenja od 1. XII. 1918. nije bilo najvažnije direktive Naputka – da će Ustavotvorna skupština odrediti novu državnu organizaciju dvotrećinskom većinom svojih članova. URL = <http://cerovac.blog.hr/2007/07/1622915507/drzava-slovenaca-hrvata-i-srba.html>, pristup ostvaren 30. rujna 2008.

19 “Grada o stvaranju jugoslavenske države ...”, II. svezak, Dokument 383, str. 456, u: Redžić, E.: *nav. dj.*, str. 58.

počela s osnivanjem područnih vijeća kako bi se u zemlji osiguralo normalno funkcioniranje života.

Da bi se ostvarilo već prije razrađenu ideju o ujedinjivanju svih južnoslavenskih naroda u jednu zajedničku državu, Narodno vijeće SHS 25. studenoga 1918. formiralo je posebnu delegaciju od 28 članova (među kojima je bilo sedam članova iz BiH²⁰) koja je trebala otputovati u Beograd i dati izjavu o pristanku na ujedinjenje svih područja nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije u jednu državu.

REZULTATI POPISA STANOVNIŠTVA U BIH²¹

Da bi se moglo što mjerodavnije govoriti o crkvenim i vjerskim odnosima u naznačenom razdoblju nakon Prvog svjetskog rata, potrebno je u najkraćim crtama iznijeti u nekoliko tablica rezultate službenih popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini, i to od vremena kada je izvršen prvi popis, 1879. godine, pa do popisa iz 1931. Navedene tablice pokazuju svu religijsku raznolikost i brojčane odnose između pojedinih konfesija. Kako je vidljivo, popisom su obuhvaćene priznate (etablirane) vjere: katolici, muslimani, pravoslavci i Židovi, a od 1895. do Vidovdanskog ustava i evangelići. Naime, kad je riječ o protestantskim zajednicama, vidljivo je da se taj oblik religijske prakse počinje pojavljivati u popisima stanovništva dolaskom austro-ugarske vlasti i prestaje uspostavljanjem nove države, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, i to Vidovdanskim ustavom.

Navedene tablice pokazuju da je prema Popisu pučanstva iz 1879., neposredno nakon austro-ugarske okupacije BiH, katolika bilo 18,14%, muslimana 38,72%, dakle dvaput više nego katolika te pravoslavnih 42,83%, što je gotovo 2,31 puta više nego katolika.

Muslimani	Pravoslavci	Katolici	Židovi	Ostali	Ukupno
448.749	496.375	210.216	3.426	249	1.159.015
38,72%	42,83%	18,14%	0,31%		

20 Članovi delegacije iz BiH bili su: dr. Luka Čabrajić, Šćepan Grdić, dr. Halid Hrasnica, dr. Savo Ljubibratić, dr. Jozo Sunarić, Hamid Svrzo, Vojislav Šola. "Građa o stvaranju jugoslavenske države ...", II. svezak, Dokument 560, str. 646, u: Redžić, E.: *nav. dj.*, str. 58.

21 Usp. Ivan Markešić: "Socioreligijska situacija u BiH u prvoj polovici XX. st. Fra Julijan Jelenić i moderne ideje sekularizacije", u: Ivan Markešić (ur.) (2008.): *Život i djelo dr. fra Julijana Jelenića*. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa "Život i djelo dr. fra Julijana Jelenića" održanog u Orašju 13. i 14. listopada 2006. Zagreb, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko-Zagreb, str. 25-26.

Međutim, kako se može primijetiti, broj se katolika prema popisu iz 1885. povisio s 18,14% na 19,89%, dok se broj muslimana smanjio na 36,88%, kao neznatno i broj pravoslavnih (42,76%).

Ivan MARKEŠIĆ
Vjerske i crkvene prilike u Bosni i Hercegovini nakon I. svjetskog rata

Muslimani	Pravoslavci	Katolici	Židovi	Ostali	Ukupno
492.710	571.250	265.788	5.805	538	1.336.091
36,88%	42,76%	19,89%	0,47%		

U sljedećem se desetogodišnjem razdoblju broj katolika i dalje povisuje. Tako je prema popisu iz travnja 1895. bilo 21,31% katolika u odnosu na 34,99% muslimana, odnosno 42,93% pravoslavnih.

Muslimani	Pravoslavci	Katolici	Židovi	Evangelici	Ostali	Ukupno
548.632	673.246	334.142	8.213	3.596	263	1.568.092
34,99%	42,93%	21,31%				

Rezultati posljednjeg popisa koji je 1910. provela austro-ugarska vlast jasno su pokazivali da se uspostava austro-ugarske vlasti pozitivno odrazila na brojčano stanje katolika. Njihov se broj povisio na 23,30%, kao i broj pravoslavaca na 43,49%, dok je broj muslimana opao na 32,25%.

Muslimani	Pravoslavci	Katolici	Židovi	Evangelici	Ostali	Ukupno
612.137	825.418	442.197	11.868	6.342	82	1.898.044
32,25%	43,49%	23,30%				

Međutim, nakon I. svjetskog rata, u razdoblju koje je za nas interesantno, u razdoblju sa posve novim političkim, socijalnim, crkvenim i religijskim okolnostima, u Bosni i Hercegovini se prema Popisu stanovništva iz 1921. godine broj katolika neznatno povisio u odnosu na druge konfesije, i bilo ih je 24,00%. Povisio se i broj pravoslavaca (43,87%), dok je broj muslimana pao na 31,11%. U obrazloženju takve situacije potrebno je uzeti u obzir posljedice srpske osvete u istočnoj Bosni i istočnoj Hercegovini nad muslimanima, zbog sudjelovanja muslimana u progonima Srba nakon ubojstva prijestolonasljednika Ferdinanda 1914. godine.

Muslimani	Pravoslavci	Katolici	Židovi	Evangelici	Ostali	Ukupno
588.173	829.360	453.617	12.031	6.627	632	1.890.440
31,11%	43,87%	24,00%	-----	1,02%	-----	

Prema posljednjem Popisu stanovništva, iz 1931. godine, broj katolika se neznatno snizio. Pao je na 23,58%, kao što se snizio i broj muslimana na 30,90%, dok se broj pravoslavaca povisio na 44,25%.

Muslimani	Pravoslavci	Katolici	Židovi	Ostali	Ukupno
718.079 30,90%	1.028.139 44,25%	547.949 23,58%	11.267	18.121	2.323.555

Analizirajući rezultate ovih popisa, vidljivo je da se na području Bosne i Hercegovine dolaskom Austro-Ugarske Monarhije pluralizira i njezina religijska slika. Tako se u popisima iz 1910., 1921. i 1931. primjećuje i veći broj evangelika: taj je broj od 3.596 u 1895. narastao na 7.094 u 1931. godini, kao i veći broj Židova: od 3.426 u 1879. njihov je broj porastao na 11.267 u 1931. godini.

POLOŽAJ VJERSKIH ZAJEDNICA U DRŽAVI SLOVENACA, HRVATA I SRBA TE KRALJEVINI SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Stvaranjem novih državnih zajednica, kako Države SHS tako i Kraljevine SHS, nastajali su i novi odnosi političkih snaga. Ti su odnosi, s druge strane, određivali kakav će biti odnos države prema nekoj od etabliranih, povijesnih crkava. Službena su politička stajališta bila veoma "rastezljiva", pa je svakodnevna državno-religijska zbilja izgledala posve drukčije od one koja je bila proklamirana službenim državnim aktima. Također, i stav pojedinih religijskih zajednica prema novim državnim tvorbama mijenjao se ovisno o tome što je koja od njih očekivala da u toj državnoj zajednici može postići za sebe i svoje interese. Kako su se crkveni interesi u najvećem dijelu "preklapali" s nacionalnim interesima, u djelovanju "zakonskih" religijskih zajednica može se prepoznati pokušaje preuzimanja vodećih uloga u određivanju ne samo vjerskih nego i nacionalnih prioriteta. Očekivanja mnogih od njih bila su velika.

Katolička crkva i nova država

Iako mnogi nisu bili "ushićeni" stvaranjem nove jugoslavenske države, potrebno je sasvim jasno kazati, a to potvrđuje i Božo Goluža u svojoj knjizi *Katolička crkva u Bosni i Hercegovini*, "da su na poslu oko konsolidiranja te

nove države radili mnogi biskupi Katoličke crkve, a i jedan dio njezinoga svećenstva”,²² pozivajući se pritom na iskaz prof. dr. Ive Banca kako je “unatoč teškim nagovještajima Katolička crkva prihvatila stvaranje Jugoslavije kao nepovratan razvoj stvari i pošteno je nastojala da svoju privremenu nelagodu pretvori u stanovitu priliku za sebe.”²³ Čak su, navodi dalje Banac, neki visoki predstavnici Katoličke akcije smatrali kako je stvaranje Države SHS izrazito pozitivan i dobar čin, jer se njime stvaraju pretpostavke toliko željenog ujedinjenja dviju crkava – Katoličke crkve i Srpske pravoslavne crkve.

Pozivajući se na Ivana Mužića,²⁴ Goluža navodi kako je u svezi sa stvaranjem nove države katoličko svećenstvo u Hrvatskoj i BiH bilo razjedinjeno do te mjere da je Sveta Stolica zbog takve situacije novu državu priznala tek godinu dana nakon njezina utemeljenja. No unatoč protivljenjima ujedinjenju, ipak je 29. listopada 1918. nekolicina uglednih svećenika iz Sarajeva poslala izjavu u kojoj pozdravljaju ujedinjenje, ističući “kako se narod ne treba plašiti od Srba, koji su dio našega naroda, koji žive s nama, a na koje smo upućeni za svu budućnost, kao što su oni upućeni na nas”.²⁵

Katolički su biskupi u svojim obraćanjima svećenstvu i vjernicima poticali na lojalnost novoj državi. Tako je nadbiskup Stadler, navodi dr. Goluža, poslao 12. studenoga 1918. godine svojim svećenicima pastirsku poslanicu od sedam točaka. Od svojih je svećenika tražio da svojim vjernicima objasne kako je do promjene vlasti (mислеći ovdje na Vrhovno narodno vijeće u Zagrebu i na Glavni odbor Narodnoga vijeća u Sarajevu) došlo na sasvim zakonit način i da je stvaranje nove – jugoslavenske – države južnoslavenskim narodima (a time naravno i hrvatskom narodu u cjelini) donijelo “istinsko oslobođenje” te da je nova država dobra osnova za rješenje južnoslavenskog nacionalnog pitanja, kao što je prije godinu dana rješenje tog istog pitanja vidio u trijalizmu unutar Austro-Ugarske Monarhije.²⁶ U toj poslanici nalazi se i sljedeći Stadlerov stav:

“Napokon nam se smilova Promisao Božji i dokrajči vrijeme ove neiskazane kušnje. Megjusbna mržnja i klanje stišava se i narodi se spremaju da se iz-

22 B. Goluža.: *nav. dj.*, str. 61.

23 Ivo Banac: *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji – porijeklo, povijest, politika*. Zagreb, Globus, 1984., str. 381-382.

24 Ivan Mužić: *Hrvatska politika i jugoslavenska ideja*. Split, 1969., str. 191-194.

25 I. Mužić: *nav. dj.*, str. 193.

26 B. Goluža.: *nav. dj.*, str. 62.

mire. Budimo zahvalni vječnomu Ocu, što je milostivim okom pogledao na našu beskrajnu bijedu i uslišao naše vapaje i molbe! A više nego i jedan drugi, dužan je naš hrvatski narod da od sveg srca zahvaljuje Gospodinu Bogu, koji se u svojoj nedokučivoj providnosti i dobroti udostojao, da upotrebi sadašnji megjunarodni rat i opću nesreću za naš spas i za našu slobodu. Usred općeg meteža i rvanja sinula je našem narodu zraka sunca; ono, za čim su naši oci i praoci uzdisali, ovih se dana ostvaruje pred našim očima: narod naš dobiva svoju vlastitu, samostalnu i neovisnu državu”.²⁷

U istoj poslanici, zaokupljen idejom ujedinjenja kršćanskih crkava, Stadler u bezrezervnom prihvaćanju nove države i ne videći nikakvu opasnost od promicatelja velikosrpskih ideja, iako mu nije moglo biti strano i nepoznato stajalište srpskih političara o stvaranju nove države, kaže:

“U neka mjesta naše nadbiskupije dolazi u zadnje vrijeme srpska vojska. Neka se narod od toga ne plaši. Rastumačiti mu treba, da nije to nikakva neprijateljska okupacija, već da su došle srpske čete na molbu naših oblasti, da zapriječe pljačkanja i druga bezakonja, što su se u nekim mjestima dogadjala.”²⁸

U tom su slavljeničkom ozračju nakon toga i drugi hrvatski biskupi poslali pastirska pisma svojim svećenicima i vjernicima. Dok je delegacija Narodnoga vijeća boravila u Beogradu, gdje se pripremalo ujedinjenje u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, hrvatski su biskupi s biskupskih konferencija održanih od 27. do 29. studenoga 1918. uputili katoličkim vjernicima novu poslanicu. U poslanici hrvatskih i slovenskih biskupa upućenoj “časnom svećenstvu i vjernom puku” nakon završetka krvavoga Prvoga svjetskog rata, kaže se:

“Ovako je sveti promisao Božji, koji upravlja narodima, dosudio, da i jugoslavenski narod Hrvata, Slovenaca i Srba nakon patnja od toliko vjekova dođe do svoje slobode. Popucali su lanci koji su nas sapinjali, porušila se tamnica, u kojoj smo čamili i mi izlazimo na slobodu, na svijetlo sunca Božjega. (...)”

Potom se u istom stilu nastavlja:

“Predragi vjernici! Da se uzmogne naša nova država urediti na pravdi i ljubavi, da postane jaka i sretna treba saradnje svih nas. Treba da za tu svrhu

27 Josip Stadler, “Okružnica Nadbiskupskog ordinarijata”, u: *Vrhbosna*, br. 22-24, Sarajevo 1918., str. 274.

28 Josip Stadler, “Okružnica Nadbiskupskog ordinarijata”, u: *Goluža*, B.: *nav. dj.*, str. 63.

upotrebimo sva naravna i svrhunaravna sredstva. Ponajprije valja da svi i svaki pojedinac upotrebi sve svoje naravne sposobnosti, da posvuda u zemlji opet zavlada red i mir, jer inače nismo ni vrijedni slobode. Župnici, učitelji i drugi zreliji i pametniji ljudi imali bi se po svim mjestima složiti u odbore, te neukiji narod poučiti o promijenjenim prilikama, i osobito o tom, kako je svaki dužan najsavjesnije se pokoravati odredbama vlasti, plaćati porez i povrh toga prema silama doprinostiti novčane prinose za velike potrebe nove naše slobodne države.”²⁹

Nakon toga slijedi posebna molba vjernicima radi ispunjivanja njihove dužnosti:

“Predragi vjernici! Ne možemo da vam osobitim načinom ne privežemo na dušu još jednu dužnost, koju vam nalaže kršćanski zakon ljubavi. Već smo i prije živjeli, a pogotove živiti ćemo odslije u novoj našoj državi izmiješani s braćom koja govore s nama isti jezik, u kojima teče ista krv, koji su jedno s nama, ali nisu iste vjere s nama; a to su poimenice braća naša Srbi i Muslimani. (...) sada smo jedni u slobodi i svojoj državi, neka dakle nestane svega, što je tuđin među nas postavio, a molimo se Gospodu, da nas ujedini u potpunoj slozi i ljubavi; kako je ono bilo kad smo primili Kristovu vjeru svetu”.

Posvećujući po zagovoru prečiste Bogorodice “sebe i obitelji naše, domovinu našu presvetom Srcu Božanskog Spasitelja našega”, Okružnicu su u Zagrebu, 29. studenoga 1918. godine, samo nekoliko dana uoči osnivanja Kraljevine SHS, potpisali, kako navodi dr. Goluža, biskup Garić (osobno), zatim fra Jerko Boras u ime biskupa Mišića te dr. Ivan Šarić u ime nadbiskupa Stadlera.

Dr. Josip Stadler, metropolit vrbosanski.	Luka Papařava, biskup šibenički.	Dr. Juraj Carić, biskup spljetski.
Dr. Antun Bauer, metropolit zagrebački.	Dr. Josip Marušić, biskup senjski i modruški ili krbavski.	Dr. Antun Jeglić, biskup ljubljanski.
Dr. Vinko Puljić, metropolit zadarski.	Franjo Ucellini, biskup kotorski.	Fra Jozo Garić, biskup banjalučki.
Dr. Josip Marcell, biskup dubrovački.	Fra Alojsije Mišić, biskup mostarski.	Dr. Dionizije Njaradi, apost. administrator biskupije križevačke.
	Dr. Angjelko Voršak, kapitularni vikar biskupija bosanske i djakovačko-srijemske.	

Popis onih koji su bili predviđeni vlastoručno potpisati *Okružnicu hrvatskih i slovenskih biskupa* od 29. studenoga 1918. u povodu osnivanja Države SHS, u: *Vrbosna*, br. 22-24 iz 1918., str. 279.

29 “Okružnica hrvatskih i slovenskih biskupa”, u: *Vrbosna*, br. 22-24, Sarajevo 1918., str. 278, u: B. Goluža: *nav. dj.*, str. 64.

Ti i tako “posloženi” naputci upućeni katoličkim vjernicima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini sasvim zorno pokazuju da je vrh Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini s neskrivenim zadovoljstvom dočekaio ujedinjenje u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. Slanje takvih poruka nastaviti će se i nakon Stadlerove smrti, 8. prosinca 1918. Koliko su velika bila očekivanja katoličkoga svećenstva od nove države, pokazuju i mnogobrojni međusobni posjeti visokih crkvenih i državnih dužnosnika, što su uslijedili nakon ujedinjenja, toliko i molitva koju su biskupi preporučili da se moli prigodom službe Božje na državne blagdane:

“Spasena učini, Gospode, kralja našega Petra
(... prijestolonasljednika i regenta našega Aleksandra).
I sa Siona brani njega.
Ništa ne napredovao neprijatelj u njemu.
Ni sin opacine ne usudio se nauditi njemu.
Gospodine, usliši molitvu moju.
I vapaj moj neka Tebi dođe.

Pomolimo se: Bože, koga svaka vlast i dostojanstvo sluša, podaj, molimo te, slugi Tvome, kralju našem Petru (prijestolonasljedniku i regentu našem Aleksandru) čestiti napredak njegovom dostojanstvu, da se vazda boji i Tebi ugoditi sveđer uznastoji. Po Kristu Gospodinu našem. Amen.”³⁰

Ni novointronizirani jugoslavenski vladar – kralj Aleksandar – nije štedio lijepe riječi kojima je zahvaljivao katoličkim velikodostojnicima iz Bosne i Hercegovine. Nakon što mu je dr. Ivan Šarić, biskup i kapitularni vikar, uputio rođendansku čestitku sljedećeg sadržaja:

“Povodom rođenog dana Vašeg Kraljevskog Visočanstva prinosim u vjernosti i odanosti Vašemu Kraljevskom Visočanstvu smjerne čestitke ispred Kaptola Vrhbosanskog i u ime svega svećenstva nadbiskupije Vrhbosanske. Svevišnji neka poživi i uzdrži Vaše Kraljevsko Visočanstvo do skrajnih granica ljudskog života na diku, sreću i ponos naše cijele Jugoslavije.”³¹

Kralj Aleksandar se zahvalio na čestitki. U dopisu-zahvalnici pokazao je uz ostalo i dobro poznavanje unutarcrkvenih prilika u Bosni i Hercegovini (kao što je odnos crkvene hijerarhije prema franjevcima) i na hrvatskom jeziku napisao sljedeće:

30 “Molitva za kralja”, u: *Vrhbosna*, br. 19-22, Sarajevo 1919., str. 214, u: B. Goluža: *nav. dj.*, str. 65.

31 “Pozdrav Vrhbosanskoga Kapitularnog vikara, biskupa, dr. Ivana Šarića – regenta Aleksandru”, u: *Vrhbosna*, br. 22, 23 i 24 od 20. prosinca 1918., str. 292.

“Hvalim Vam na pozdravu, što ste mi ga upraveli u ime svega svećenstva Vrhbosanske nadbiskupije. Primate moj pozdrav i isporučite ga svemu svom svećenstvu uz želju, da svjetovno svećenstvo radi složno ruku o ruku sa sinovima sv. Franje na prosvjeti i napretku širokih narodnih krugova. Budite uvjereni, gospodine biskupe, da ćemo slobodu i ravnopravnost iznad svega poštivati. – Aleksandar.”³²

Kralj Aleksandar je, zatim, odgovarajući biskupu Mišiću na čestitki u povodu proglašenja ujedinjenja i stvaranja Kraljevine Jugoslavije poručio:

“Ja i moj uzvišeni otac poštovat ćemo iznad svega ravnopravnost svih vjera i svih triju plemena i ostalih. Isporučite, gospodine biskupe, svim hercegovačkim Hrvatima moj kraljevski pozdrav i naklon.”³³

Na sličan će način, u nadi da će kralj potvrditi njegovo imenovanje vrhbosanskim nadbiskupom, biskup Šarić upućivati višeputno hvalospjeve kralju Aleksandru. Uvijek mu je čestitao rođendane. U jednoj takvoj rođendanskoj čestitki stoji:

“Svevišnji neka poživi i uzdrži vaše Kraljevsko Visočanstvo do skrajnih granica ljudskog života na diku, sreću i ponos naše cijele Jugoslavije.”³⁴

Biskup Šarić će biranim riječima pozdraviti regenta Aleksandra i u sarajevskoj prvostolnici, 20. rujna 1920. godine, prigodom njegova posjeta Sarajevu:

“Ja u ime svega katoličkog svećenstva i pučanstva u Crkvi Vrhbosanskoj velim evo Vašemu Kraljevskom Visočanstvu: Tvoji smo, o Aleksandre, i s Tobom, sine slavnoga Velikog Vožda Karađorđa! Tvoji smo i s Tobom uvijek: u radosti i žalosti, u zgodi i nezgodi, u sreći i nesreći! S Tobom uvijek za što ljepši procvat i za što veću slavu naše mlade i drage Kraljevine, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca!”³⁵

Kralju i njegovoj vladi nije ni trebalo ništa drugo. Unatoč zornim činjenicama koje su govorile o velikosrp-

32 “Odgovor Njegova kraljevskog Visočanstva regenta Aleksandra biskupu dr. Ivanu Šariću”, u: *Katolički list*, br. 1. Zagreb, 1. siječnja 1919., str. 11; isto u: *Vrhbosna*, br. 22, 23 i 24 od 20. prosinca 1918., str. 292.

33 Usp. *Katolički list*, br. 51, 1918., str. 590.

34 “Pozdrav Vrhbosanskoga Kapitularnog Vikara biskupa Dr. Ivana Šarića – regentu Aleksandru”, u: *Vrhbosna*, br. 22-24, Sarajevo 1918., str. 292, u: B. Goluža: *nav. dj.*, str. 68, fsn. 123.

35 “Regent Aleksandar u našoj katedrali”, u: *Vrhbosna*, br. 19-20, Sarajevo 1920., str. 225, u: B. Goluža: *nav. dj.*, str. 68, fsn. 123.

skom protežiranju pravoslavlja na štetu katoličanstva i islama, mnogi su uglednici, među kojima i zagrebački biskup Bauer, ostali i dalje korifeji jugoslavenstva i jugoslavenske ideje. Ne čudi stoga činjenica što je u vrijeme nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature biskup Bauer dobio čak i visoko državno odličje. U to se uklapa, navodi Goluža, i izjava katoličkog svećenika Svetozara Rittiga, “da za nas, Hrvate druge obećane zemlje nema nego Jugoslavija”.

Ovakvim podaničkim odnosom katoličkog svećenstva i slijepom vjerom u dobre namjere velikosrpskih političara nisu bili zadovoljni mnogi hrvatski političari, posebice Stjepan Radić, koji je još u studenome 1918. na sjednici Narodnog vijeća, dižući svoj glas protiv centralističko-hegemonističkog načina ujedinjenja južnoslavenskih zemalja, rekao: “Srljate kao guske u maglu!” Njegovu desetogodišnju kritiku političkih poteza ondašnjega katoličkog crkvenog vrha, koji je gotovo u cijelosti podržavao jugoslavensku orijentaciju hrvatske političke elite, službeni su predstavnici Katoličke crkve i niže svećenstvo proglašavali nevjernikom, ateistom. Ne čudi, stoga, navodi dalje Goluža, da “upada u oči da crkvene novine nisu ni izdaleka pisale žalopojke nad Radićevom tragedijom, koja se dogodila 8. kolovoza 1928., kao nad pogibijom kralja Aleksandra u Marseilleu, 9. listopada 1934. U *Vrhbosni* je u povodu Aleksandrove smrti objavljen članak, u kojem piše:

“Više međutim nego itko drugi osuđuje ovaj zločin katoličko svećenstvo. U ime vječnih, nepromjenljivih principa, koje je ono uvijek beskompromisno propovijedalo i naglašavalo, ono osuđuje krvavo ovo djelo (...)

Zato u ovim teškim vremenima velike narodne tragedije mi dižemo svoje oči i svoja srca Kralju svih Kraljeva.

Dižemo ih prije svega stoga, da On, Otac milosrđa bude dobrotiv duši kralja, koji je život svoj dao služeći dobru svoga naroda.”³⁶

Potrebno je istaknuti da će to isto svećenstvo na čelu s biskupom dr. Ivanom Šarićem samo nekoliko godina kasnije bezrezervnu potporu dati Vladku Mačeku, a potom i ustaškom režimu dr. Ante Pavelića, kojemu će biskup Šarić također sastavljati rođendanske prigodnice. Poduprijet će upravo one koji su ubili kralja Aleksandra, nad čijim je ubojstvom netom prije toga lamentirao. Čudi, međutim, činjenica zašto je dr. Ivan Šarić, kad je trebalo ostati

živjeti u komunističkoj Jugoslaviji, ostavio svoje vjerničko stado koje je indoktrinirao svojim hvalospjevima kako kralju Aleksandru i njegovoj Jugoslaviji tako i dr. Mačeku i Banovini Hrvatskoj te dr. Anti Paveliću i njegovoj NDH, i pobjegao u inozemstvo.

Ivan MARKEŠIĆ
Vjerske i crkvene prilike u Bosni i Hercegovini nakon I. svjetskog rata

Srpska pravoslavna crkva i nova država

Srpski su političari, kako oni iz Srbije tako i oni iz Bosne i Hercegovine, u novu državu ušli svjesni ciljeva koje su trebali u njoj ostvariti. Činom stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, ostvarit će se njihove težnje za uspostavom države u kojoj će svi Srbi živjeti zajedno. Temeljem vojnih uspjeha srpske vojske na kraju I. svjetskog rata oni su polagali pravo na primat u odlučivanju u novostvorenoj državi. Kako je među hrvatskim političkim i crkvenim elitama vladalo dijametralno suprotno stajalište u odnosu na novu državu, srpskim političarima nije bilo teško postaviti temelje vlastitoga i presudnoga utjecaja. Oni su sav svoj oficirski kadar unijeli u novu državu. Hrvati i Muslimani ga nisu ni imali. Ako je i postojao, hrvatski su se i muslimanski časnici borili na strani gubitnika u tom ratu, na strani Austro-Ugarske. Srbi su u novu državu unijeli i sav diplomatski zbor, državnu administraciju te pravoslavlje kao državnu religiju.

Glavni oslonac u stvaranju, izgradnji i očuvanju srpske nacionalne svijesti nalazio se u Srpskoj pravoslavnoj crkvi. U njoj se kao nacionalnoj, a ne kojoj sveopćoj, globalnoj crkvi i mogao razviti takav osjećaj, što nije bilo moguće očekivati od univerzalne Katoličke crkve, protiv koje je nastupala zapadnoeuropska, a slijedom toga i hrvatska liberalna inteligencija, koja će uostalom i biti, s jedne strane, nositeljica protuaustrijskih i protumađarskih orijentacija, a, s druge strane, promicateljica i nositeljica projužnoslavenskih ideja. Srpska pravoslavna crkva je, smatraju mnogi autori, živjela u savezu sa srpskim narodom. Ona mu je, navodi D. Dimitrijević, sačuvala narodnu samobitnost:

“Pravoslavlje je naša nacionalna svetinja, (...) ono je srpski narod zagrejavalo, ulivalo mu nade, hrabrilo u doba stradanja i robovanja za vreme njegovog mnogopaćenog državnog života. Privatan život, državni i običaji naši, nosi u sebi klicu crkveno-religijskog karaktera. Zatim, naše državno uređenje, političke ideje, naš unutrašnji život, stvaran je pod uplivom crkve. (...) Srpska crkva, u stvaranju srpske nove države uzimala je najaktivnijeg učešća. (...) Držimo da ne samo danas nego i u buduće, u interesu dr-

žavnom i crkvenom, treba odbaciti mišljenje, koje zastupa ideju odvajanja naše crkve od naše države”.³⁷

Međutim, nova je država imala sasvim drugačije planove. Željela je sve vjerske zajednice staviti pod svoju kontrolu kako bi se njima, a time i Srpskom pravoslavnom crkvom, moglo lakše manipulirati. Nova je državna vlast, kao i već prije austro-ugarska, pronašla za to jedan veoma prikladan način. Uredbom od 31. lipnja 1919. formirano je Ministarstvo vjera. Ministar vjera imao je veoma široke ovlasti, što je posebno pogađalo Srpsku pravoslavnu crkvu, jer je on u Srbiji i Crnoj Gori “vršio svu upravnu vlast u vrhovnoj instanci”.

Člankom 12. Ustava koji je Ustavotvorna skupština Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca proglasila na redovitom zasjedanju, na blagdan sv. Vida po julijanskom kalendaru, 21. lipnja 1921., i koji je stoga nazvan “Vidovdanski ustav”,³⁸ bili su zajamčeni sloboda vjere i savjesti, ravnopravnost pred zakonom svih “usvojenih i priznatih” vjeroispovijedi kao i reguliran rad vjerskih zajednica:

“Ujemčava se sloboda vere i savesti. Usvojene veroispovesti ravnopravne su pred zakonom i mogu svoj verozakon javno ispovedati.

Uživanje građanskih i političkih prava nezavisno je od ispovedanja vere. Niko se ne može osloboditi svojih građanskih i vojnih dužnosti i obaveza pozivajući se na propise svoje vere.

Usvajaju se one vere, koje su u ma kom delu Kraljevine već dobile zakonsko priznanje. Druge vere mogu biti priznate samo zakonom. Usvojene i priznate vere samostalno uređuju svoje unutrašnje verske poslove i upravljaju svojim zakladama i fondovima u granicama zakona.

37 Dragutin Dimitrijević: “Crkva i država. Povodom pitanja o odvajanju Crkve od države”. Novi Sad, 1919., str. 12-15, 27, 30, u: B. Goluža: *nav. dj.*, str. 70, fsn. 130.

38 Dana 21. lipnja 1921. proglašen je tzv. “Vidovdanski ustav”, kojim su ukinute povijesne granice zemalja koje su tvorile Kraljevinu SHS, te je radi srpske majorizacije i centralizacije država podijeljena u 33 oblasti. Većina zastupnika u Parlamentu (HSS, republikanci, socijaldemokrati) napustila je Skupštinu, pa je ustav izglasao “kupovinom” glasova većinom muslimanskih stranaka iz BiH, Kosova i Makedonije, bez kojih Parlament ne bi imao 50% saziva. URL = <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=18757>, pristup ostvaren 30. rujna 2008.

Taj će ustav ostati na snazi do 6. siječnja 1929., kada će ga, nakon ubojstva hrvatskih zastupnika u Skupštini u Beogradu 20. lipnja 1928., opozvati sam kralj. Tada započinje razdoblje tzv. *Šestosiječanjske diktature* i traje do 3. rujna 1931., kada država mijenja ime i od tada se zove Kraljevina Jugoslavija. Usp. Tomo Vukšić (2004.): “Crkva i vjerski život među Hrvatima i Slovencima od osnivanja Kraljevine Jugoslavije do uspostave komunističke vlasti (1918.-1945.). Prilog proučavanju međuvjerskih odnosa”, u: *Vrhbosniensia*, god. VIII (2004.) 2, str. 337-368.

Niko nije dužan da svoje versko osvedočenje javno ispoveda. Niko nije dužan da sudeluje u verozakonim aktima, svečanostima, obredima i vežbama, osim kod državnih praznika i svečanosti i u koliko to odredi zakon za osobe, koje su podložne očinskoj, tutorskoj i vojnoj vlasti.

Usvojene i priznate vere mogu održavati veze sa svojim vrhovnim verskim poglavarima i van granica države, u koliko to traže duhovni propisi pojedinih veroispovesti. Način, kako će se te veze održavati, regulisat će se zakonom.

U koliko su u državnom budžetu predviđeni za verozakone svrhe izdaci, imaju se deliti medju pojedine usvojene i priznate veroispovesti srazmerno broju njihovih vernih i stvarno dokazanoj potrebi.

Verski predstavnici ne smiju upotrebljavati svoju duhovnu vlast preko verskih bogomolja ili preko napisa verskog karaktera ili inače pri vršenju svoje zvanične dužnosti, u partijske svrhe.³⁹

Potrebno je naznačiti kako se o “prihvatljivim” ustavnim odredbama razmišljalo još prigodom pisanja Krfske deklaracije 1917. godine. U njoj se, u 7. članku, navodi: “sve priznate veroispovesti vršit će svoju službu slobodno i javno. Pravoslavna, Rimokatolička i Muhamedanska veroispovesti koje su po broju sledbenika najjače u našem narodu, bit će jednake i ravnopravne prema državi. Na osnovu ovih principa zakonodavac će se starati, da se čuva i održava konfesionalni mir, koji odgovara duhu i prošlosti celokupnog našeg naroda.”⁴⁰

Iako je službena jugoslavenska politika podržavala Srpsku pravoslavnu crkvu, ona će ipak biti najviše pogođena Uredbom o ustrojstvu Ministarstva vjera, jer je cjelokupni crkveni život te unutar- i izvanckrveno djelovanje bilo stavljeno pod kontrolu ministra vjera, dok je taj dio kontrole nad Srpskom pravoslavnom crkvom u Bosni i Hercegovini ostao na onim područjima na kojima je u vrijeme austro-ugarske vlasti kompetencije imalo Ministarstvo bogoštovlja i nastave.⁴¹ Iz novije povijesti SPC-a je vidljivo da je država uvijek željela kontrolirati njezin rad, imati nadzor nad njom, što je, s druge strane, jednim dijelom i odgovaralo SPC-u kao nacionalnoj crkvi, jer su time dobivali i potrebnu državnu zaštitu i potporu.

39 *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. Beograd, 21. lipnja 1921.

40 Ferdo Šišić: “Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919”. Zagreb, 1920., str. 98, u: Božo Goluža: *Katolička crkva u Bosni i Hercegovini 1918. – 1941. Bosna i Hercegovina – zemlja katolika, pravoslavaca i muslimana*. Mostar, 1995., Teološki institut Mostar, str. 72-73.

41 B. Goluža: *nav. dj.*, str. 73.

No unatoč takvu stanju Srpska pravoslavna crkva imat će veoma snažan i, rekli bismo, odlučujući utjecaj na društveni život u novoj državi, kao što je imala i u bivšem komunističkom sustavu. Od njezinog stava prema Vatikanu i Katoličkoj crkvi ovisilo je i držanje nositelja državnih službi i ovlasti. To se posebno očitivalo prigodom rasprava o Konkordatu kao i u težnji da se izvrši ujedinjenje svih pravoslavnih biskupija na području Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u jednu Srpsku pravoslavnu crkvu. Odluku o ujedinjenju svih pravoslavnih episkopata proglasio je regent Aleksandar ukazom od 17. lipnja 1920., dok je svečano ujedinjenje Srpske pravoslavne crkve proglašeno 12. rujna 1920. godine u sabornoj dvorani patrijaršijskog dvora u Srijemskim Karlovcima.⁴²

Iako je Zakonom o Srpskoj pravoslavnoj crkvi od 8. studenoga 1929. ta crkva službeno odvojena od države, država je i dalje imala više načina (preko ministarstva pravde i ministarstva prosvjete koje je vršilo nadzor nad crkvenim školama, davalo dopusnicu za njihovo osnivanje i za nastavni plan) kako utjecati na rad i donošenje odluka u SPC-u, a kralj je sebi priskrbio mogućnost potvrđivanja izbora episkopa i patrijarha.⁴³ Za vjernost i odanost kralju višeg i nižeg svećenstva unutar SPC-a, kralj je bogato nagrađivao. Nakon što je Ustav SPC-a od 3. rujna 1931. prihvatio odredbe o ključnom utjecaju kralja na izbor i potvrđivanje izbora patrijarha i episkopa, patrijarh je dobio državnu plaću, automobil kao i druga materijalna sredstva, čime ga je, smatra Goluža, država vezala za sebe.⁴⁴

Muslimani i nova država

Nakon razdoblja otomanske vlasti (1453.-1878.) u kojem su muslimani uživali sve privilegije i u kojem je islam u odnosu na druge konfesije (katoličanstvo, pravoslavlje, bosanske krstjane i židovstvo) bio u statusu "carske vjere", bosansko-hercegovački muslimani su zajedno s pravoslavicima (koji su, zbog neprijateljskog stava prema katoličkim zemljama, tijekom istog razdoblja uživali sultanove povlastice), pružili oružani otpor prigodom uspostave nove "kršćanske" vlasti u Bosni i Hercegovini. Bez obzira na zakonsko rješenje o jednakopravnosti svih konfesija na području Austro-Ugarske Monarhije, nova je vlast sklopila

42 B. Goluža: *nav. dj.*, str. 75.

43 B. Goluža: *nav. dj.*, str. 76-77.

44 B. Goluža: *nav. dj.*, str. 77.

poseban sporazum s Turskom 21. travnja 1879., kojim je bila zajamčena vjerska sloboda bosansko-hercegovačkih muslimana kao i njihova imovina. Stoga nova, tzv. “kršćanska”, vlast svoj oslonac u Bosni i Hercegovini nije tražila kod katolika nego kod bogatih muslimanskih begova koji su imali goleme posjede, povezane u vakufske zajednice. Oni su bili najsigurniji jamac da će Bosna i Hercegovina ostati zasebna teritorijalna cjelina u sastavu Monarhije. Oslanjajući se na muslimane, željeli su stvoriti posebnu naciju kao i poseban jezik i time obezvrijediti nastojanja hrvatskih i srpskih političkih elita da se dijelovi Bosne i Hercegovine odnosno cijela Bosna i Hercegovina priključe Hrvatskoj, odnosno Srbiji.

Još dok su trajali pregovori o obliku i strukturi buduće države i dok se sastavljao tekst Krfske deklaracije, mnogi su muslimanski intelektualci, kao i običan muslimanski svijet, željeli ostati izvan nametnute međusobne podjele na muslimane-Hrvate, kojih je u cijeloj muslimanskoj populaciji u BiH bilo oko 10 puta više u odnosu na muslimane-Srbe.⁴⁵ No kako su muslimani, sudjelujući zajedno s Hrvatima u austro-ugarskim zaštitnim postrojbama (Schutzkorps), u progonu Srba zbog atentata pripadnika Mlade Bosne na prijestolonasljednika Ferdinanda u Sarajevu 1914. godine počinili stravične zločine nad Srbima u Bosni, nisu se mogli nadati nekom boljem položaju u novoj državi, iako su to priželjkivali. Srpske su vojne postrojbe, potpomognute četnicima i crnogorskim “komitima”, odmah nakon ujedinjenja, 1. prosinca 1918., počele pogrom i progon muslimanskog stanovništva iz istočne Bosne i istočne Hercegovine. Srpski su političari željeli situaciju u Makedoniji, ali i u BiH, urediti na isti način kao i u Srbiji, gdje su nakon odlaska osmanlijskih postrojbi nestale i sve džamije. Uz to, donošenjem privremene Uredbe za pripremu agrarne reforme, 25. veljače 1919., srpski su političari željeli pod okriljem nove države razvlastiti mnoge imućne muslimane i time promijeniti etničku i religijsku “krvnu” sliku u BiH. Oni su za nešto više od godinu dana od stvaranja države uspjeli u bitnome oslabjeti zemljoposjednički sloj bosansko-hercegovačkih muslimana (begovi su ostali bez zemlje) do te mjere da su nakon toga, poučeni austro-ugarskim iskustvom, sklapanjem “političkih koncesija” mogli uspostavljati vlastiti utjecaj.⁴⁶

Ne samo pogubne posljedice agrarne reforme (u kojoj je zemlja dodjeljivana samo pravoslavnom stanovništvu), nego i mučenja, progoni, protjerivanja, ubijanja, palež

45 I. Banac: *nav. dj.*, str. 341.

46 B. Goluža: *nav. dj.*, str. 80-82.

imanja, što su ih nakon toga nad muslimanskim, a djelomice i nad katoličkim stanovništvom u Bosni i Hercegovini vršili srpski vojnici i civili, dovest će do političkog okupljanja bosansko-hercegovačkih muslimana. Kako beogradski režim nije dopuštao nacionalnu konsolidaciju muslimanskog stanovništva (mogli su se izjasniti kao Hrvati, Srbi i neopredijeljeni),⁴⁷ nego mu je priznavao samo konfesionalnu, bosansko-hercegovački će muslimani svoju punu složnost i snagu iskazati okupljajući se u Jugoslavenskoj muslimanskoj organizaciji (JMO)⁴⁸, kao jedinom stranačko-političkom utočištu, preko koje će na izborima za Konstituantu, 28. studenoga 1920. uspjeti dobiti 24 zastupnika (od kojih se 15 izjasnilo kao Hrvati, dva kao Srbi, jedan kao Bošnjak, a pet se nije nacionalno izjasnilo⁴⁹) od ukupno 419 zastupnika, a što je za bosansko-hercegovačke političke prilike značilo 38% od svih zastupnika iz Bosne i Hercegovine.

Sljedeći korak nove kraljevske vlasti u odnosu prema bosansko-hercegovačkim muslimanima bio je proces njihova “nacionaliziranja”. U tom je smislu osnovano i Muslimansko prosvjetno društvo “Gajret”, koje će promijeniti ime u Srpsko muslimansko prosvjetno društvo, kako bi među običnim svijetom širilo ideju o tome da su muslimani Srbi. Kralj je osobno podupirao tu akciju i novčano potpomagao novoutemeljeno društvo.

Ni kasniji predratni, ratni kao ni poslijeratni događaji nisu išli naruku bosansko-hercegovačkim muslimanima. Boreći se za svoju nacionalnu samobitnost, uspjet će tek 1971. godine dobiti pravo – da malo slovo “m” u imenu “musliman” pišu velikim slovom “M” – Musliman, čime su postali jedan od šest konstitutivnih naroda ondašnje SFRJ, odnosno jedan od tri konstitutivna naroda BiH.

47 M. Hadžijahić: *Od tradicije do identiteta. Geneza nacionalnog pitanja bosanskih Muslimana*. Sarajevo, 1974., str. 209-210.

48 Jugoslavenska muslimanska organizacija (JMO) nastaje ujedinjenjem muslimanskih lokalnih političkih organizacija u veljači 1919. Imala je i svoj političko-informativni list – *Vrijeme*. Prvi predsjednik JMO-a bio je tuzlanski muftija hadži hafiz Ibrahim Maglajlić, a JMO je na izborima za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine SHS, raspisanima u studenom 1920., u Bosni i Hercegovini osvojila najveći broj glasova i 24 mandata. Njezin najistaknutiji član zapravo je sve vrijeme bio dr. Mehmed Spaho, koji nakon sporazuma sa radikalsko-demokratskom vladom u ožujku 1921. dobiva novi ministarski resor – industrije i trgovine. JMO je ovim sporazumom izborila član 135. u Ustavu Kraljevine SHS, koji je u povijesti prepoznat kao “turski paragraf”, a kojim se, zapravo, određuje da BiH tada “ostaje u postojećim granicama”. Tijekom 1923. godine JMO se raspada na dva krila, Mehmed Spaho ostaje u jednom (JMO), a Ibrahim Maglajlić u drugom (JMNO). URL = http://hr.wikipedia.org/wiki/Jugoslavenska_muslimanska_organizacija, pristup ostvaren 25. rujna 2008.

49 M. Hadžijahić (1974.): *nav. dj.*, str. 209-210.

Nakon razdoblja Otomanskog Carstva (1463.-1878.) i Austro-Ugarske Monarhije (1878.-1918.) Bosna i Hercegovina nije postala neovisna država, nego je ponovno ušla u državnu zajednicu, najprije u Državu Slovenaca, Hrvata i Srba i nakon njezina ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. Položaj pojedinih vjerskih zajednica (Katoličke crkve, Srpske pravoslavne crkve i Islamske vjerske zajednice) u svakoj od gore spomenutih država bio je različit u različitim razdobljima. Njege je određivala i svojim zakonskim aktima regulirala svaka od tih država. Državi je bio cilj svaku od vjerskih zajednica učiniti sebi podložnom i servilnom kako bi preko njih osigurala u vjerničkom narodu legitimaciju uspostavljene vlasti. Od njih su očekivali pomoć kako u uspostavi tako i u očuvanju vlasti. Također, svaka je od vjerskih zajednica, ovisno o tome kad je koji od spomenutih oblika političke vlasti bio na snazi, nastojala za sebe i svoje vjernike ostvariti što je moguće veću korist i postići što je moguće veći utjecaj kod donošenja važnih državnih odluka, posebno onih kojima se mogla dobiti potpora za vlastito djelovanje. Od iskazanog očekivanja koje su imali prema državi ovisila je i njihova lojalnost prema njoj.

U ovom se radu obrađuje položaj Katoličke crkve, Srpske pravoslavne crkve i Islamske zajednice u razdoblju nakon propasti Austro-Ugarske Monarhije i početkom formiranja Države SHS i Kraljevine SHS. Iz njega je sasvim razvidno da su predstavnici Katoličke crkve u novoj državi vidjeli ostvarenje "vlastite" države u kojoj Hrvati katolici neće služiti stranim vladarima niti se boriti za njihove interese, dok će, s druge strane, predstavnici Srpske pravoslavne crkve u novoj državi vidjeti ostvarenje davnašnjega Garašaninova plana o državi u kojoj će svi Srbi biti u okviru istih granica. Za predstavnike Islamske zajednice nova država nije nudila nikakva dobra obećanja, posebno stoga što su odmah nakon njezine uspostave (1918.) počeli pogromi muslimanskog stanovništva u istočnoj Bosni i što su jednom dijelu muslimanskog stanovništva agrarnim reformama koje je država potom poduzimala bile oduzete velike površine zemljišta i šuma, što je dovelo do njegova osiromašivanja.

Osim toga u ovom se radu željelo pokazati u kojoj je mjeri bila i ostala potreba vjerskih zajednica da aktivno sudjeluju u političkom životu zemlje, a što se posebno očitovalo u javnim proklamacijama u povodu uspostave državnih zajednica, ali i povodom državnih praznika i crkvenih blagdana kao i u prigodama osobnih međusobnih susreta državnih i crkvenih velikodostojnika.

BANAC, I. (1988.), *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Zagreb.

DIMITRIJEVIĆ, D. (1919.), *Crkva i država. Povodom pitanja o odvajanju Crkve od države*, Novi Sad.

GOLUŽA, B. (1995.), *Katolička crkva u Bosni i Hercegovini 1918. – 1941. Bosna i Hercegovina – zemlja katolika, pravoslavaca i muslimana*, Mostar.

HADŽIJAHIĆ, M. (1974.), *Od tradicije do identiteta. Geneza nacionalnog pitanja bosanskih Muslimana*, Sarajevo.

JELENIĆ, J. (1906.), Utjelovljenje Bosne i Hercegovine austrougarskoj monarhiji i ustav u Bosni i Hercegovini, *Serafinski perivoj*, br. 10., God. XXII.

KAMBEROVIĆ, H. (2004.), “Pismo mostarskoga biskupa fra Alojzija Mišića upućenog zemaljskom poglavaru Oskaru Potioreku 1913. godine”, *Prilozi*, 33, Sarajevo.

KAPIDŽIĆ, H. (1968.), *Bosna i Hercegovina u vrijeme austro-ugarske vladavine*, Sarajevo.

MARKEŠIĆ, I. (2008.), Socioreligijska situacija u BiH u prvoj polovici XX. st. Fra Julijan Jelenić i moderne ideje sekularizacije, u: I. Markešić (ur.), *Život i djelo dr. fra Julijana Jelenića*. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa Život i djelo dr. fra Julijana Jelenića, održanog u Orašju 13. i 14. listopada 2006. Zagreb, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko-Zagreb.

MATIJEVIĆ, Z. (1998.), *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.-1929.)*, Zagreb.

MATIJEVIĆ, Z. (2002.), Državno-pravni položaj BiH u političkim koncepcijama Dr. Ive Pilara, *Prilozi*, 31, Sarajevo.

MATIJEVIĆ, Z. (1999.), Od ‘Svibanjske deklaracije’ do ‘Izjave’ nadbiskupa Stadlera – dva viđenja rješenja južnoslavenskoga pitanja (1917), u: P. Jurišić (prir.), *Josip Stadler – život i djelo*. Zbornik radova međunarodnih znanstvenih skupova o dr. Josipu Stadleru, održanih od 21. do 24. rujna 1998. u Sarajevu i 12. studenoga u Zagrebu prigodom 80. obljetnice smrti prvoga vrhbosanskoga nadbiskupa. Sarajevo.

- MUŽIĆ, I. (1969.), *Hrvatska politika i jugoslavenska ideja*, Split.
- PLETERSKI, J. (1976.), *Prvo opredeljenje Slovenaca za Jugoslaviju*, Beograd.
- REDŽIĆ, E. (1993.), *Istorijski pogledi na vjerske i nacionalne odnose u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo.
- STADLER, J. (1918.), Okružnica Nadbiskupskog ordinarijata, *Vrhbosna*, br. 22-24, Sarajevo.
- ŠIŠIĆ, F. (1920.), *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, Zagreb.
- Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. Beograd, 21. lipnja 1921.
- VUKŠIĆ, T. (2004.), Crkva i vjerski život među Hrvatima i Slovencima od osnivanja Kraljevine Jugoslavije do uspostave komunističke vlasti (1918.-1945.). Prilog proučavanju međuvjerskih odnosa, *Vrhbosniensia*, god. VIII, 2.
- ZULFIKARPAŠIĆ, A. i sur. (1995.), *Okovana Bosna: razgovori*; moderator razgovora Mladen Maloča, Zürich.
- ŽIVOJINOVIĆ, D. R., LUČIĆ, D. V. (1988.), *Varvarstvo u ime Hristovo. Prilozi za Magnum crimen*, Beograd.
- http://bs.wikipedia.org/wiki/Muslimanska_narodna_organizacija
- <http://cerovac.blog.hr/2007/07/1622915507/drzava-slovenaca-hrvata-i-srba.html>
- http://hr.wikipedia.org/wiki/Jugoslavenska_muslimanska_organizacija
- http://sh.wikipedia.org/wiki/Socijaldemokratska_stranka_Bosne_i_Hercegovine
- <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=18757>
- http://www.iis.unsa.ba/prilozi/31/31_matijevec.htm
- http://www.iis.unsa.ba/prilozi/31/31_matijevec.htm